

© Elżbieta Lempp

ADAM ZAGAJEWSKI – vienas iškiliausių lenkų poetų, prozininkų, eseistų – gimė 1945 m. Lvove, kuriame šimtmečius gyveno jo šeima. Miestą prijungus prie Ukrainos, išvyko su tėvais į Lenkiją. Baigęs psichologijos ir filosofijos studijas Jogailos universitete Krokovoje, dėstė filosofiją, redagavo periodinius leidinius, greitai išgarsėjo kaip „1968-ųjų kartos“ ir Krokuvos „naujosios bangos“ poetų lyderis. 1972-aisiais išleido pirmąją poezijos knygą ir tapo Lenkijos rašytojų sąjungos nariu. 8-ajame dešimtmetyje aktyviai reikėsi lenkų politinio pasipriešinimo judėjime, priklausė darbininkų gynimo komitetui, pasirašė garsųjį „59-ių laišką“, nukreiptą prieš komunistų partiją. Dėl to Lenkijoje buvo uždrausta leisti ir skleisti A. Zagajewskio kūrybą. 1981-aisiais rašytojas išvyko į Vakarų, po metų įsikūrė Paryžiuje, vėliau ėmė dėstyti Hiustono, Čikagos ir kituose JAV universitetuose. Nuo 2002 m. vėl gyvena Krokovoje, redaguoja literatūrinį žurnalą „Zeszyty Literackie“, tebedėsto Čikagos universitete, skaito paskaitas įvairiuose pasaulio kraštuose.

2010 m. jis buvo nominuotas Nobelio literatūros premijai.

Gimtoji Europa ir pavienis rašytojo balsas

ADAM ZAGAJEWSKI

Pirmiausia – keletas žodžių Czesławui Miłoszui skirto festivalio tema „Gimtoji Europa“. Poetas, eseistas Czesławas Miłoszas pavertė gimtąją Europą savo kūrybos centru. Taip pavadintas ir 1959-aisiais išleistas jo esė rinkinys. Problemiška jau šios knygos antraštė. Lenkiškai ji skamba: „Rodzinna Europa“, o į vokiečių kalbą buvo išversta „West und Östliches Gelände“ (liet. „Vakarų ir Rytų teritorija“), į prancūzų – „L'autre Europe“ („Kita Europa“), į anglų – „Native Realm“ („Gimtoji erdvė“). Verstinės antraštės turi mažai bendra su originalia. Matyt, tai lėmė to meto pasaulyje tvyrojusi priešiško atmosferą: „Gimtoji Europa“ būtų skambėjusi „nemandingai“.

Ši knyga atsirado iš Miłoszo nevilties. Tuo metu jis gyveno Paryžiuje – 1951-aisiais pasiprašęs politinio prieglobsčio Prancūzijoje, praleido ten dešimt metų, paskui išvyko į Ameriką. Miłoszo neviltilis buvo dvejopa. Prancūzijoje jis jautėsi nesuprastas. To meto Paryžius simpatizavo kairiesiems. Jų šalininkas buvo netgi Jeanas Paulis Sartre'as ir daugelis kitų pasaulyje pripažintų kūrėjų. Jiems buvo nesuprantama, kaip Miłoszas galėjo palikti komunistinį rojų, atsisakyti didžiojo komunizmo eksperimento.

Kita rašytojo neviltilies priežastis buvo mažiau susijusi su politika. Gimęs Lietuvoje, Miłoszas laikė save lietuviu, buvo lojalus gimtinei, nors lietuviškai nekalbėjo. Dar savo politinėje knygoje „Pavergtas protas“ apie Europos intelektualų gundymą komunizmo idėjomis, parašytoje prieš „Gimtąją Europą“, jis atsigręžė į Baltijos valstybes. Miłoszas skaudžiai išgyveno jų

sovietizaciją, norėjo jas apginti. Tačiau tiek paryžiečiai, tiek apskritai Vakarų intelektualai beveik ničnieko nežinojo apie šią Europos dalį. Ji atrodė jiems neaiški, barbariška. Tuometinę paryžiečių orientaciją taikliai parodo vienas anekdotas: dama, atvykusi į vengrų menininko parodą Paryžiaus galerijoje, stebisi, kodėl pastarojo gimtinės sostinė vadinasi tai Bukareštu, tai Budapeštu.

Miłoszui rūpėjo apginti savo tapatybę, skleisti žinias apie gimtąjį kraštą. Jis norėjo pranešti Vakarų skaitytojams, kad nėra atėjęs iš niekur, – jo šalis turi savo kultūrą, tradicijas, istoriją, turi ką pasakyti pasauliui. Tuo metu tikroji Europa buvo Vakarai, o likusi Europos dalis – nežinomas žemynas.

Miłoszas savo idėjomis nebuvo vienišas. Panašiai mąstė ir kiti išėivijos rašytojai. Pavyzdžiui, dar gana neseniai atrastas vengrų autorius Sodoras Marai savo fantastiškuose dienoraščiuose ar čekas Milanas Kundera, 9-ajame dešimtmetyje sukūręs visą savo Europos teoriją. Jie rašė apie įdomų, bet vakariečiams nepažįstamą kraštą, skleidė vieningos Europos svajonę. Vėliau ją pratęsė kiti balsai – lenkų kilmės popiežius Jonas Paulius II, čekų disidentas Vaclavas Havelas. Visi šie balsai sklido iš teritorijos tarp Rusijos ir Vokietijos – Vidurio, arba Centrinės, Europos. Šią erdvę dar ir šiandien apibrėžti keblu. Istoriskai Vidurio Europos sąvoka buvo siejama su Vokietijos dominavimo sfera, o tai jai teikė neigiamą atspalvį. Netgi Thomas Mannas savo paskutinėje knygoje „Apolitiško žmogaus apmąstymai“, parašytoje Pirmojo pasaulinio karo metais, pareiškė, esą Lenkija yra per daug silpna ir poetiška turėti savo vyriausybę. Vokietija šioje knygoje vaizduojama kaip išrinktųjų šalis.

Norėčiau išskirti fenomeną, atsiradusį Europos literatūroje po Antrojo pasaulinio karo. Neverta ir kalbėti apie baisias karo pasekmes ir netektis – be viso kito, jis išvijo iš gimtųjų namų milijonus žmonių, visiškai pakeitė Europos veidą. Natūralu, kad tai sukėlė revanšistinius judėjimus. Tačiau iš tos baisios karo žaizdos radosi ne tik tragedijos ir neapykanta, bet taip pat poetinė, humaniška, draugiška Europos literatūra. Aš vadinu tai stebuklu.

Ką turiu galvoje? Pavyzdžiui, rašytojo Guenterio Grasso „Skardinį būgnelį“. Tai poetiška knyga, be jokių revanšizmo nuosėdų kalbanti apie vokiečius, lenkus. Czesławas Miłoszas parašė „Gimtąją Europą“. Buvo ir mažiau žinomų jaunų autorių, pvz., lenkas iš Gdansko Stefanas Chwinas, rašęs vokiškai be priešiško vokiečiams. Dar iki 1989-ųjų literatūra daug nuveikė,

kad mes šiandien čia, Thomo Manno namelyje, kalbėtume apie vieningą Europą. Anuomet parašytos knygos padėjo suvienyti Europą. Tos vienybės prielaidas sukūrė rašytojai, intelektualai.

Aš pats gimiau lenkiškame Lvove, kuriame nuo seno gyveno lenkai, žydai, ukrainiečiai, vokiečiai, armėnai. Tai miestas, turintis daug vardų: vokiškai jis vadinasi Lembergu, lenkiškai – Lvovu, ukrainietiška – Lvivu, itališkai – Leopolin ir t. t.

Aš buvau tik keturių mėnesių, kai su tėvais turėjau palikti Lvovą, nes lenkai buvo išprašyti iš Ukrainai po karo atitekusio miesto. Mano šeima persikėlė į Sileziją – pramoninį Gleivicą, kuris tapo mano vaikystės miestu.

Gerokai vėliau, jau Paryžiaus metais, parašiau eilėraštį „Kelionė į Lvovą“. Jį priskirčiau tai pačiai praradimų įkvėptai poetinei Europos literatūros tradicijai. Šiuo eilėraščiu aš teigiū: „Lembergas yra visur“, perkeliu miestą į poetinę tikrovę. Šiuo keliu savaip ėjo Guenteris Grassas, Czesławas Miłoszas, kiti autoriai, sugebėję paversti praradimus laimėjimu, tragediją – poezija. Tai yra Europos stebuklas.

1982-aisiais Jūs išvykote gyventi į Paryžių, kaip kadaise, dar XIX amžiuje, Adomas Mickevičius, vėliau – Czesławas Miłoszas. Jūsų pirmtakai, žvelgdami iš Paryžiaus, pabandė naujai įvertinti, apibūdinti tėvynę europietiška kontekste. Kaip vyko šis procesas Jūsų atveju?

Tikroji priežastis, dėl kurios aš atsidūriau Paryžiuje, buvo mano būsimoji žmona Maja [aktorė ir vertėja Maja Wodecka]. Bet, žinoma, turėjau daug ką permąstyti ir pervertinti. 8-ajame dešimtmetyje aš priklausiau disidentiniam judėjimui. Mano eilėraščiai buvo stipriai paveikti politikos, kupini maištingos, prieš komunistų valdžią nukreiptos energijos. Vėliau man teko pripažinti jų provincialumą.

Dar 1981 metais, gyvendamas menininkų kolonijoje JAV, Niuhempšyre (New Hampshire), parodžiau kelių savo eilėraščių vertimus kolegai amerikiečiui ir pamačiau, kad tos gyvybiškai svarbios man eilės jam nepadarė įspūdžio, gal net nuvylė. Aš ir mano draugai degėme troškimu išsivaduoti iš komunistinės imperijos, bet tai buvo vietinės reikšmės aspiracijos, aktualesnės lenkiškame – komunistinės imperijos provincijos – kontekste.

Kita vertus, mano paties šeima man buvo geras kosmopolitizmo pavyzdys. Mano senelis germanistas kalbėjo lenkiškai ir vokiškai. Jis nuo

vaikystės samdė man vokiečių kalbos mokytojus, nors didelio noro mokytis tada nerodžiau. Vėliau vokiečių kalbą pamėgau ir dvejus metus gyvendamas Vakarų Berlyne turėjau puikią progą susipažinti su vokiečių literatūra.

Paryžiuje mano kultūrinis akiratis plėtėsi toliau. Ten buvo daug užsieniečių – lenkų, čekų, amerikiečių. Tai buvo gera vieta iš naujo įvertinti savo kilmę. Paryžiuje parašiau eretišką knygą „Solidarumas“ ir vienvėdį. 9-ajame dešimtmetyje beveik visi lenkai buvo susiję su „Solidarumo“ judėjimu. Atrodė, kad tam bendruomeniniam būviui reikia atsvaros – norėjau atsigręžti į kitą egzistencijos pusę, ginti individualumą, asmeniškumą.

Minėjote, kad iš karo praradimų ir traumų išėivijoje atsirado puikūs, tautos vienijantys kūriniai. Šiandien mes gyvename formaliai vieningoje Europoje. Kas dabar būtų tas variklis, skatinantis rašytojus kurti talentingą, įkvėptą, vertingą literatūrą?

Tai labai sunkus klausimas. Kur kas paprasčiau yra kalbėti apie praeitį. Po 1945-ųjų buvo atsivėrusi bendra žaizda, tokia neįtikėtina gili ir skausminga, kad ji vis dar juntama – yra net visai jaunų autorių, rašančių apie holokaustą, karo praradimus ir aukas. Nežinau, kaip atsakyti į Jūsų klausimą. Dabar rašytojai yra vienišesni, jų įkvėpimo šaltiniai – asmeniškesni, egzistenciniai. Kiekvienas ieško individualaus kelio.

Kas Jums yra europietiškas mąstymas? Kokie jo aspektai ypač svarbūs?

Tai pats sunkiausias klausimas. Kaip apibrėžti europietišką mąstymą? Lenkų filosofas Leszekas Kolakowskis yra pasakęs, kad Europos žemyno misija – vertinti save kritiškai. Tai geras apibūdinimas. Manau, kad būti europiečiu reiškia būti kritiškam praeities ir dabarties atžvilgiu, nesitenkinti pasiektu, nesigirti, išlikti savikritiškam.

Tai nėra paprasta. Europa yra pernelyg graži. Joje patogų gyventi, todėl linkstama pamiršti likusį pasaulį, kuris nėra toks gražus, ramus ir kupinas gyvenimo džiaugsmo. Paradoksalu, kad mes Europoje per daug gerai gyvename. Aišku, turime įvairių problemų, bet kiti žemynai vargsta kur kas labiau. Neturėtume to pamiršti savo gražiojoje Europoje.

Pranešimas skaitytas 2011 m. liepos 14 d.

Svečių kalbino Ruth Leiserowitz

Iš vokiečių kalbos vertė Kristina Sprindžiūnaitė

Fortepijono pamoka

(Man aštuoneri)

Muzikos pamoka pas kaimynus J.

Pirmąsyk esu namuose,

kurie kvėpia kitaip negu mūsų (pas mus nėra jokio kvapo,
man taip atrodo). Čia visur kilimai. Žinau, kad jie armėnai,
tik nežinau, ką tai reiškia. Armėnai turi kilimus,

ore klaidžioja dulkės, atsivežtos

dar iš Lvovo, viduramžių dulkės.

Mes neturime nei kilimų, nei viduramžių.

Nežinau, kas esame – galbūt klajokliai.

Kartais pagalvoju, kad mūsų išvis nėra. Yra tik kiti.

Puiki akustika mūsų kaimynų namuose.

Juose tylu. Svetainėje fortepijonas

tarsi tingus, prijaukintas plėšrūnas, o jame,

pačioje šerdyje, tūno juoda muzikos kulka.

Ponia J. perspėjo mane iškart po pirmos

ar antros pamokos, kad geriau mokytis kalbų,

nes nerodau gabumų muzikai.

Nerodau gabumų muzikai.

Geriau turėčiau mokytis kalbų.

Muzika visada bus kažkur kitur,

nepasiekiamo, visad svetimuose namuose.

Juoda kulka slėpsis kažkur kitur,

tačiau gal bus kitų susitikimų, kitų atradimų.

Grįžau į namus panarinta galva,

truputį nuliūdęs, truputį pradžiugęs – į namus,

kur nebuvo Persijos kvapo, kur kybojo mėgėjiški paveikslai,

akvarelės, ir galvojau su kartėliu, su pasitenkinimu,

kad man liko tiktai kalba, tik žodžiai, vaizdai,

tik pasaulis.

Autoportretas

(2008 m. gegužė, pamačius Ericho Fischlio Autoportretą)

Kaskart vis senesnis. Nudėvėti kostiumai. Daug skaito, kartais prasmenga knygoje nelyg indėnai neįžengiamose džiunglėse. Kartoja, viską pasikartoja, geltona užrašų knygelė kišenėje, didelis muzikos gerbėjas. Vakare prieina prie lango suglamžytais marškiniais, žiovauja. Kiekvienoje nuotraukoje atrodo kiek kitaip – tėvo veidas, braunas į jo kiek melancholišką veidą, trumpa balta barzda, tvirtina priešininkai, yra aiškus kapituliacijos ženklas. Akys stebeilijas į objektyvą su viltimi. Kaskart vis senesnis.

Mėgsta vandenį, mieguistas lygumų upes ir žalią vandenyną; kai plaukioja, jo kūnas išnyksta tamsiose srovėse tarsi iš anksto išmėgindamas kitą buvimo būdą. Vėjas jam užima kvapą, naktis sugrąžina absoliučią ramybę (vienintelis absoliutas, kurį turim, pašaipiai sako bičiulis, su kuriuo jis atkakliai ginčijasi jau nuo dešimties metų). Yra pilietis, jam rūpi jo sužeistas kraštas, vaikystės sodas, kurio niekad neturėjo.

Dažnai keliauja – balandį Belgradas, vakarykščio karo rauplės, patvinęs Dunojus prisimena nerūpestingą jaunystę Vokietijoje, Gegužę Jeruzalė, irgi karo pėdsakai, ir vis tiek šventumas kyla virš legendinio miesto kaip magnolijos kvapas. Žurnalistės klausimai atrodo stebėtinai pažįstami. Vis svetimėja. Visad tas pat: ankstyvi pusryčiai, popiet ilgas pasivaikščiojimas. Pamažu virsta nejudriu daiktu. Sapnai veda jį į požemius, aušra apsukriai išvaduoja.

Tačiau tai juk aš, vis dar aš, amžinai ieškantis
ir beformis, nuolat aš, kiekvieną rytą atverčiantis
naują spinduliuojantį skyrių ir nesugebantis jo įveikti, tai aš
gatvėje, stotyje, tai aš klausausi verksmo, studentų juoko,
varnėnų trelių, tai mano nežinojimo, netikrumo, troškimų aš,
laukimo ir laukinio džiaugsmo aš, aš, kuris nieko nesuprantu,
reaguojų į priekabas, abejoju, mėginu pradėti iš naujo,
slepiuos pašnekesy, neviltyje, moksliniuose traktatuose,

šaltos dienos tyloje, tai aš, apimtas nuobodulio, apatiškas,
nelaimingas, arogantiškas, tai aš, nugrimzdęs į svajas
kaip dvylikametis, mirtinai pavargęs nelyg senis,
tai aš muziejuje, prie jūros, Turgaus aikštėje Krokuvoje,
ilgiuosi akimirkos, kuri nenori ateiti, kuri slepias
kaip kalnai debesuotą popietę, štai pagaliau ateina
aiškumas, ir staiga suprantu, kad žinau viską, žinau, kad jis nėra aš.

Kavinė

(Berlyne)

Toje svetimo miesto kavinėje, pavadintoje
prancūzų rašytojo vardu, skaičiau Vulkano papėdėje,
bet jau ne su tokiu užsidegimu. Ar tik nereikėtų gydytis,
pagalvojau. Regis, virstu miesčioniu.
Meksika buvo taip toli ir jos didžiulės žvaigždės
dabar švietė ne man. Tęsės mirusiųjų šventė.
Metaforų ir šviesos šventė. Mirtis pagrindiniame vaidmenyje.
Šalia už staliukų kelios personos, skirtingi likimai:
Apdairumas, Liūdesys, Sveikas protas, Konsulas, Ivona.
Lijo. Buvau truputį laimingas. kažkas užeidavo,
kažkas išeidavo, kažkas pagaliau išrado *perpetuum mobile*.
Buvau laisvoje šalyje. Vieniškoje šalyje.
Nieko nevyko, ginklai tylėjo.
Muzika nebuvo išranki: popsas sunkės
iš garsiakalbių tingiai kartodamas: dar visko bus.
Niekas nežinojo, ką veikti, kur eiti, vardan ko.
Galvojau apie tave, tokią artimą, apie tai,
kaip kvepia tavo plaukai rudens pradžioje.
Iš oro uosto kilo léktuvas,
tarsi stropus mokinys, tikintis viskuo, ką sakė senieji meistrai.
Sovietų kosmonautai tvirtino kosminėse
platybėse Dievo neradę, tik ar ieškojo?

*Eilėraščiai perspausdinti iš Adamo Zagajewskio knygos „Orfėjo kriauklė“,
sudarė ir vertė Eugenijus Ališanka. Vilnius, 2011.*